

2006 - Rokiem Jana Łaskiego

Statut Jana Łaskiego

ze zbiorów MBP
w 500. rocznicę wydania dzieła

W Y S T A W A
z cyklu „Niezwykłe kolekcje MBP”

MIEJSKA BIBLIOTEKA PUBLICZNA
im. Juliusza Słowackiego w Tarnowie
GALERIA NIEBIESKA

PAŹDZIERNIK – GRUDZIEŃ 2006 ROK

KOMISARZ WYSTAWY I OPRACOWANIE PLASTYCZNE
Barbara Sawczyk
Oddział Starych Druków i Książki XIX-wiecznej

UCHWAŁA SEJMU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

z dnia 16 grudnia 2005 r. (MP nr 83, poz. 166)

w sprawie ustanowienia roku 2006
Rokiem Jana Łaskiego, Prymasa Polski,
Kancelarza Wielkiego Koronnego
(1456-1531)

W 500. rocznicę ustanowienia Konstytucji „Nihil Novi”, w roku poprzedzającym 500-lecie wydania „Statutu Łaskiego”, 550-lecie urodzin i 475. rocznicę śmierci Jana Łaskiego Sejm Rzeczypospolitej Polskiej oddaje cześć twórcom fundamentów nowoczesnego parlamentaryzmu polskiego.

Sejm Rzeczypospolitej Polskiej wnioskuję o opublikowanie w wersji oryginalnej oraz we współczesnym języku literackim „Statutu Łaskiego”, wzywając kompetentne instytucje oświatowe i naukowe do jego popularyzacji.

Jednocześnie Sejm Rzeczypospolitej Polskiej ustanawia rok 2006 Rokiem Jana Łaskiego – Prymasa Polski i Kancelarza Wielkiego Koronnego.

Marszałek Sejmu: M. Jurek

Jan Łaski h. Korab

ur. III 1456 w Łasku (Sieradzkie)
zm. 19 V 1531 w Kaliszu

Prymas Polski
kanclerz wielki koronny
polityki i kodyfikator prawa

Pochodził ze starożytnego rodu Korabitów, których siedzibą był Łask w ziemi sieradzkiej. Urodził się w marcu 1456 (1455) roku w Łasku. Jego rodzicami byli Andrzej i Barbara z Rembieszowa (Skocka?). Znane są jego trzy siostry oraz z imienia trzech braci: Jarosław, Andrzej i Michał.

Jan w młodości pobierał nauki u Jmistrza Andrzeja Góry z Mikolajewic, nie uzyskał jednak wyższego wykształcenia. Bierzmowanie i niższe święcenia miał otrzymać już w siódmym roku życia, kapłańskie zaś ok. 1471 (w wieku 16 lat). Pierwszym jego beneficjum było altaria w Skokach (w Wielkopolsce). Ok. 1480 r. wszedł do kancelarii Krzesława z Kurozwęk, sekretarza królewskiego, potem kanclerza, który wprowadził go na dwór i któremu zawdzięczał pierwsze beneficja oraz dalszy rozwój kariery. Z czasem też liczba zajmowanych przez niego beneficjów powiększała się w miarę wzrostu jego znaczenia.

Początek działalności dyplomatycznej Łaskiego jako sekretarza królewskiego wiązał się z wyjazdami do Wiednia w 1490 roku, by zjednać Stefana Zapoyę dla kandydatury Jana Olbrachta na tron węgierski; w 1494 roku do Rzymu w sprawach kościelnych. W następnych latach posłował od króla Jana Olbrachta do Flandrii oraz ponownie do Rzymu, tym razem ze zleceniami od króla. Jednocześnie

niami od króla. Jednocześnie odbył pielgrzymkę jubileuszową do Wiecznego Miasta a stamtąd do Jerozolimy (1500-1501).

Wraz ze wstąpieniem na tron króla Aleksandra Jagiellończyka (1501) rozpoczęła się wielka polityczna kariera Łaskiego. W 1502 r. został najwyższym sekretarzem królewskim, stając się istotnym kierownikiem kancelarii i zarządcą przybocznej kasy królewskiej, którą niekiedy zasilał kredytem z własnych zasobów. Jako główny doradca polityczny króla, ułatwiał mu obronę wewnętrznej spójności państwa, jednocześnie zwalczając tendencje separatyzmu litewskiego, którym ulegał Aleksander.

Dnia 20 listopada 1503 roku Łaski otrzymał pieczęć wielką po swym protektorze Kurozwękim. Powiększyło to jego wpływ na bieg spraw państwowych w zakresie polityki wewnętrznej i zagranicznej. Jako kanclerz wielki koronny wysuwał daleko idące plany reformy państwa. Swoją działalność skupiał na centralizacji państwa i umocnieniu władzy królewskiej oraz rozszerzaniu wpływów polskich w kierunku ziem nadbałtyckich, hamowaniu i zwalczaniu ekspansji niemieckiej.

W 1505 roku Jan Łaski, formalnie z polecenia króla w rzeczywistości z własnej inicjatywy zebrał w jedną całość dawniejsze ustawodawstwo polskie wraz z uchwałami pamiętnego sejmiku radomskiego (Konstytucja *Nihil Novi* 1505), zaopatrzył własnym wstępem i zakończeniem, po czym wydrukował (1505/1506) w krakowskiej oficynie Jana Hallera słynne dziś *Commune Incliti Poloniae regni privilegium constitutionum...*, zwane Statutem Łaskiego. Znaczenie tego dzieła polegało głównie na tym, iż

było to pierwsze szerokie upowszechnienie znajomości prawa polskiego.

W roku następnym kanclerz towarzyszył choremu królowi Aleksandrowi w jego podróży na Litwę, przygotował go na śmierć i sporządził jego testament.

Wpływ Łaskiego na bieg spraw publicznych stopniowo zaczął się zmniejszać, gdy nowy król Zygmunt, choć popierał program reform kanclerza, zwłaszcza dotyczących skarbu i obrony, nie szukał w tym oparcia tylko w masach szlacheckich. Nadal jednak wykazywał wielką aktywność polityczną u boku króla. Już jak Prymas Polski był Łaski koronatorem dwóch kolejnych żon Zygmunta I – Barbary Zapolyi (1512) i Bony Sforzy (1518).

W maju 1510 roku Jan Łaski otrzymał arcybiskupstwo gnieźnieńskie po zmarłym Prymasie Boryszewskim. Zatwierdzony przez króla jako jego następca, został konsekrowany 26 maja w katedrze Wawelskiej, poczym odbył uroczysty ingres do katedry w Gnieźnie. Złożywszy wielką pieczęć kanclerską zachował jeszcze w następnych latach dość znaczące wpływy na dworze królewskim.

Łaski był człowiekiem ortodoksyjnie religijnym i dalekim od myśli rozluźnienia więzi z Rzymem. Jako arcybiskup, którego rządy w archidiecezji gnieźnieńskiej trwały 21 lat, podjął wiele starań o reformę życia wewnętrznego Kościoła, a więc przede wszystkim o wzmocnienie dyscypliny i poprawę obyczajów kleru; uporządkował i ujednolicił liturgię, wprowadzając jako obowiązujący ryt rzymski; starał się o podniesienie poziomu wykształcenia duchowieństwa. Za jego rządów odbyło się dziesięć synodów prowincjalnych. Jeździł do Wilna dla

starań o kanonizację królewicza Kazimierza. Wizytował diecezje.

Jan Łaski był pierwszym w historii biskupem, który podjął na tak szeroką skalę akcję wydawania drukami statutów własnej diecezji (*Liber beneficiorum*). W całej jego działalności widać przemożny pęd do kodyfikowania i ujednolicania obowiązków i przywilejów duchowieństwa i szlachty. Łaski nabył silnej wiary, że z pomocą kodyfikacji, zebrania i uporządkowania ustaw już istniejących i uchwalania nowych konstytucji, uda się rychło wprowadzić ład w cały organizm państwowy i ująć stosunki polityczne i społeczne w ścisłe przykazania. To rejestrowanie, opisywanie i formułowanie było może najbardziej charakterystyczną cechą jego działalności zarówno w życiu prywatnym, jak na wysokim urzędzie kanclerskim, a później prymasowskim (Ludwik Finkel).

Otaczał się chętnie uczonymi (zwłaszcza prawnikami) i korespondował z nimi. Nawiązał też kontakt z Erazmem z Rotterdamu. Zabiegał o ogólną reformę szkolnictwa, włącznie z Akademią Krakowską. Dwukrotnie inicjowana odnowa tej uczelni nie doszła jednak do skutku. Wielu młodych ludzi wysyłał na studia zagraniczne, nie szczędząc na to pieniędzy. Był też najwybitniejszym mecenasem sztuki wśród prymasów XVI wieku (zwłaszcza w dziedzinie: rzeźby nagrobnej, szczególnie oryginalne, oparte bezpośrednio o wzory włoskie i węgierskie płyty nagrobne; architektury, np. pierwsza w Polsce renesansowa kaplica grobowa; rzemiosła artystycznego – bogate szaty liturgiczne dla katedry przywiezione z Włoch).

Sejm piotrkowski w grudniu 1512 roku uchwalił skierować do Rzy-

mu na Sobór Laterański V prymasa Jana Łaskiego wspólnie z kasztelanem kaliskim Stanisławem Ostrogiem. W drodze do Wiecznego Miasta jako reprezentant Polski w Rzymie na Soborze Laterańskim (1513) wykazał wielką aktywność. Jego rzymska siedziba stała się ożywionym ośrodkiem politycznym i intelektualnym. Widział pilną potrzebę dostarczenia podczas obrad soboru informacji o Polsce i Litwie, prostując fałszywe dane zawarte w kosmografii Eneasza Sylwiusza Piccolominiego. Ostre oskarżenie o udział we wprowadzeniu Turków na Węgry do pomocy królowi Janowi Zapolyi, wysunięte przez kurie papieską w 1530 roku (za sprawą intrygi dyplomacji habsburskiej), podcięło jego zdrowie, co stało się przyczyną jego śmierci w roku następnym. Jan Łaski zmarł 19 maja 1531 roku w Kaliszu.

Indywidualność tej miary, co Jan Łaski, budziła wśród współczesnych sprzeczne sądy. Tomicki i Krzycki nie szczędząc epitetów nazwali go zakałą narodu, pośadzając o rzeczy najgorsze i najszkodliwsze dla państwa. Ale A. Frycz-Modrzewski wspominał Łaskiego jako najoświecześniejszego, najmędrszego księcia Kościoła i Rzeczypospolitej naszej. Łaski przy wybitnych zdolnościach i energii, był zawsze pełen coraz to nowych śmiałych pomysłów politycznych, niekiedy w ówczesnych warunkach mało realnych. Wiele spośród jego projektów nie zostało zrealizowanych, ale wszystkie świadczą o tym, iż umiał Łaski patrzeć w przyszłość dalej niż którykolwiek ze współczesnych mu polityków polskich. Pośród nich jawi się jako jeden z najoryginalniejszych i najwybitniejszych.

Statut Łaskiego

Commune incliti Polonie Regni priuilegium constitutionum et indultuum publicitus decretorum, approbatorumque cum nonnullis iuribus tam diuinis quam humanis per serenissimum principem et dominum dominum(!) Alexandrum, Dei gratia Regem Poloniae, magnum ducem Lithwanie, Russie, Prussieque dominum et haeredem etc. Non tamen in illud priuilegium sed motu proprio regio serenitatis sue p[er] adhortationem p[ro] instructione Regnicolarum, proque regni eiusdem, ac iusticie statu feliciter dirigendis eidem priuilegio annexis et ascriptis. Mandanteque sacra eadem Maiestate accuratissime castigatis.

Powszechny sławnego Królestwa Polskiego przywilej [z] konstytucji i indultów publicznie orzeczonych i zatwierdzonych, wraz z niektórymi prawami boskimi jak też ludzkimi przez najjaśniejszego władcę i pana pana Aleksandra, z Bożej łaski Króla Polski, wielkiego księcia Litwy, Rusi i Prus pana i dziedzica, itd. nie wszelako w tamtym przywileju, lecz własnym zarządzeniem królewskim Jego Wysockości przez upomnienie dla pouczenia poddanych i tegoż Królestwa, a także, aby stan sprawiedliwości szczęśliwie pomnażano do tego przywileju dołączonymi i dopisanymi i z polecenia Jego Majestatu starannie poprawionymi.

W 1505 roku sejm walny radomski – z polecenia króla Aleksandra Jagiellończyka, a de facto z inicjatywy kanclerza Jana Łaskiego – postanowił wydać drukiem zbiór najważniejszych aktów ustawo-

dawczych i innych źródeł prawa polskiego. Postanowiono również rozesłać go do wszystkich starostw i większych kościołów w Królestwie, „żeby znajomość jego z wyjątkowej powszechną się stała” i aby „wszystkim było przystępne, co wszystkim obchodzi”. Już następnego roku, w styczniu 1506 r. krakowską oficynę Jana Hallera opuścił okazały druk zatytułowany *Commune incliti Poloniae Regni priuilegium constitutionum et indultuum publicitus decretorum, approbatorumque...* czyli *Powszechny sławnego Królestwa Polskiego przywilej zatwierdzonych publicznie konstytucji, zezwoleń i dekretów...*, znany ogólnie pod nazwą *Statutu Łaskiego*.

Jest to pierwszy polski drukowany zbiór ustaw polskich mający charakter urzędowy. Uporządkowany przez kanclerza zbiór tekstów prawnych składał się zasadniczo z dwóch części o niejednakowym znaczeniu. Tylko część pierwsza objęta była potwierdzeniem królewskim i miała charakter urzędowy. Druga, zawierająca pomniki prawa niemieckiego, m. in. popularne *Zwierciadło Saskie* i prawo magdeburskie oraz traktat o prawie rzymskim *Summa legum* nie miała urzędowego znaczenia.

Druk ozdobiono pięcioma okazałymi drzeworytami. Ta niespotykana dotąd oprawa graficzna najważniejszego druku urzędowego Królestwa stanowiła jego ozdobę (funkcja zdobnicza), ale przede wszystkim była wyrazistym uświadomieniem zawartych w nim treści ideowych (funkcja ideowa). Nadawała mu również charakter prestiżowy, który wzmacniały dodatkowo włączone do woluminu słowa najstarszej „carmen patrium” – Bogurodzicy.

Drzeworyty dekorują tylko pierwszą, „urzędową” część Statutu. Jeden z nich został odbity dwukrotnie, a przedstawia króla Aleksandra Jagiellończyka siedzącego na tronie i zbliżającego się doń kanclerza Jana Łaskiego, trzymającego w dłoniach dyplom (symbolizujący Statut), oraz pieczęć. Drzeworyt umieszczono bezpośrednio pod tytułem druku, drugi raz na końcu części objętej potwierdzeniem królewskim. W obu wypadkach miejsce oraz sąsiadujący z nim tekst określają precyzyjnie funkcję ideową drzeworytu – unaocznia on, iż tylko wola króla nadaje każdemu aktowi prawnemu charakter wiążący. Drzeworyt ten zdaje się również pełnić funkcję podobną do funkcji samej pieczęci.

Na odwrocie karty tytułowej umieszczono całostronicową kompozycję przedstawiającą patronów Królestwa polskiego: świętych Wojciecha, Stanisława, Wacława i Florianą. Było to wyrazem wzrastającego kultu patronów Polski, oraz niejako ilustracją słów zawartych w przedmowie dzieła, według których kanclerz Łaski wydając dzieło wywiązuje się ze zlecenia wydanego przez Sacra Maiestas króla, ku chwale Króla niebios i czci świętych patronów polskich.

Teksty prawne, które wydane zostały za czasów rządów króla Kazimierza Jagiellończyka, otwiera drzeworyt przedstawiający genealogię aktualnie panującego króla Aleksandra, wyobrażający jego rodziców – Kazimierza i Elżbietę Rakuszanek – i rodzeństwo. Królewska para trzyma w rękach gałęzie, które rozchodząc się tworzą jakby cztery koła, w których wyobrażone zostało ich potomstwo. W gałęzi odchodzącej od króla przedstawiono jego sześciu synów:

Władysława (król czeski i węgierski), Jana Olbrachta, Aleksandra, Zygmunta (królowie polscy), Fryderyka (arcybiskup gnieźnieński, kardynał) i Kazimierza (późniejszy święty). W gałęzi królowej ukazano siedem córek królewskich: Annę, Zofię, Jadwigę, Barbarę i trzy Elżbiety.

Najpopularniejszym drzeworytem Statutu Łaskiego jest tzw. „Sejm polski”. Wielkoformatowy drzeworyt, odbity na specjalnej podwójnej kracie, nie ma w sztuce polskiej precedensu. Umieszczony dość przypadkowo na początku Statutu, wiąże się zasadniczo z tekstem zatwierdzenia przez króla Aleksandra tego zbioru, umieszczonego na dalszych kartach. Zawiera on największy ładunek znaczeń politycznych i ideowych.

Statut Jana Łaskiego miał charakter druku urzędowego Królestwa. Tłoczony był w dwóch wersjach – na pergaminie i na papierze. Z uwagi na to, iż egzemplarze wersji papierowej przeznaczone były dla szerokiego ogółu odbiorców drzeworyt przedstawiający Sejm polski z wieńcem herbów ziemskich nabierał szczególnego znaczenia.

Wreszcie województwa i ziemie mogły odnaleźć w nim swoje godła, których wizerunki, z braku oficjalnego herbarza, mogły służyć jako wzór dla przedstawień herbowych. Drzeworyt ten rejestrował więc stan polskiej heraldyki ziemskiej z początku XVI wieku, a jednocześnie w znacznym stopniu ją kodyfikował. Niektóre herby, chociaż wcześniej odnotowane i opisane przez Jana Długosza w Klejnotach (Znaki czyli klejnoty Królestwa Polskiego), po raz pierwszy w tym drzeworycie sejmowym znalazły swoje graficzne odwzorowanie.

Dwanaście wydrukowanych na pergaminie egzemplarzy przeznaczono dla dygnitarzy. Król Aleksander otrzymał urzędowy, przeszurowany i opieczętowany pieczęcią wielką koronną, bogato iluminowany egzemplarz, który został złożony w Archiwum Koronnym Krakowskim (obecnie w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie. Zbiór dokumentów pergaminowych nr 5632).

Ogółem szacuje się liczbę drukowanych na papierze egzemplarzy na ponad 150. Miały one trafić do kapituł kościelnych i skrzyń sędziów ziemskich. Druk ukończono zimą 1505/1506, ale jeszcze w 1507 roku dodrukowywano pewne egzemplarze, zawierające konstytucję z tego roku.

Z liczby wydrukowanych w XVI stuleciu egzemplarzy do dnia dzisiejszego zachowało się 8 druków pergaminowych oraz 63 papierowych.

W zbiorach Miejskiej Biblioteki Publicznej im. Juliusza Słowackiego w Tamowie *Statut Łaskiego* znajduje się od 1947 roku. Po zakończeniu drugiej wojny światowej *Statut* wraz z innymi starymi drukami i księgozbiorami XIX-wiecznymi z okolicznych bibliotek podworskich został zabezpieczony w Muzeum Ziemi Tamowskiej, a następnie przekazany tamowskiemu księżni. Pochodzi on z dawnej rodowej biblioteki książąt Sanguszków w Gumniskach. W 2001 roku na mocy porozumienia między Prezydentem Miasta Tamowa a księciem Pawłem Sanguszką *Statut Łaskiego* oraz pozostałe stare druki o proveniencji xx. Sanguszków przekazane zostały na własność do zbiorów MBP.

Drzeworyt Sejm polski

Test to niezwykle przedstawienie, nie mające precedensu w sztuce polskiej. Drzeworyt zawiera największy ładunek znaczeń politycznych i ideowych, ukazuje w czytelnej formie całą strukturę państwa, system jego władzy oraz zespół tworzących je terytoriów, a także podległych mu lenn. Ukazuje również mechanizm kształtowania się „woli państwa”, której wyrazem jest ustawodawstwo, podkreślając jednocześnie decydującą rolę króla w tym procesie. Władca wyciskając pieczęć pod tekstem ustawy, przez sejm uchwalonej, nadaje jej moc prawną.

Drzeworyt zawiera trzy wątki ikonograficzne:

historyczny

ukazuje zatwierdzenie ustawy przez sejm. Ośrodek kompozycji stanowi postać króla Aleksandra zasiadającego na tronie, do którego podchodzi kanclerz wielki koronny Jan Łaski z dyplomem i pieczęcią kanclerską w rękach. Wokół tronu zasiadają senatorowie duchowni i świeccy. Na pierwszym planie wyróżnia się postać marszałka koronnego z laską marszałkowską w ręce. Obok stoi grupa posłów ziemskich (postaci w szpiczastych czapkach) z marszałkiem izby poselskiej, także z laską w ręce. Zebrani noszą stroje z epoki, typowe dla mody zachodnioeuropejskiej, szczególnie niemieckiej.

heraldyczny

obejmuje zespół herbów Korony Królestwa i ziem lennych złączonych z nim osobą króla. Dwa najważniejsze godła umieszczone zostały na zapleczu tronu królew-

skiego. Są to: Orzeł w koronie, godło Królestwa Polskiego i Pogorń, herb Wielkiego Księstwa Litewskiego połączonego z Polską pod rządami Aleksandra unią personalną. Powyżej analogicznie umieszczono dwa herby dynastyczne: Orła w koronie, godło ziemi krakowskiej i Kolumny (Słupy) Giedymina, godło ziemi wileńskiej. Stanowią one ogniwa w wieńcu 23 herbów terytorialnych. Miejsca blisko króla zajmują herby ziem lennych zagrożonych lub tych, o odzyskanie których zabiegano wówczas; były to: Wołoszczyzna, Księstwo Mazowieckie i Prusy Krzyżackie.

kosmograficzny

wyrażony w formie elipsy otaczającej całe przedstawienie figuralne, podtrzymywanej przez czterech aniołów. Ten krąg to sfera – znak symboliczny kosmosu, odnoszący całą kompozycję do pojęcia *universitas*. W myśl tejże uniwersalistycznej interpretacji drzeworyt wyraża ideę państwa, jego modelu ustrojowego jako monarchii parlamentarnej i zasad funkcjonowania jej suwerennej władzy.

Bogurodzica

Bogurodzica jest najstarszą polską pieśnią religijną. Została utrwalona na piśmie w początkach XV wieku. Z tego czasu pochodzą dwa - zachowane do dziś - przekazy: 1. kcyński, obejmujący dwie początkowe zwrotki wraz z zapisem nutowym; 2. krakowski, obejmujący 13 zwrotek, bez nut. Inne przekazy pochodzą z drugiej połowy XV wieku, z przełomu XV i XVI oraz z początku XVI stulecia. W 1506 roku pieśń ukazała się dru-

kiem w Krakowie w *Statucie Łaskiego* i jest najstarszym drukowanym polskim tekstem poetyckim.

Pochodzenie pieśni nie jest jasne. Tradycja przypisywała jej autorstwo św. Wojciechowi, ale koncepcja ta została dawno uznana za nierealną, gdyż biskup czeski przebywał w Polsce zbyt krótko, by poznać dobrze język polski i pisać w nim.

Współczesna porównawcza analiza językowa *Bogurodzicy* z pokrewnymi jej pieśniami narodowymi w Czechach, pozwala wnioskować o jej polskim pochodzeniu, dopuszcza jednak czeskie inspiracje kulturowe. Dostrzega się również pokrewieństwa części *Bogurodzicy* z hymnami łacińskimi, a także związki treści dwóch pierwszych zwrotek z ikonografią bizantyjską oraz języka utworu z wpływami staro-cerkiewno-słowiańskimi i ruskimi. Najwcześniej powstały dwie początkowe zwrotki - może w połowie, a może pod koniec XIII wieku, niewykluczone też, że dopiero u progu XIV stulecia.

Bogurodzica jest pieśnią modlitewną, której pierwsza zwrotka przynosi błaganie skierowane do Chrystusa za pośrednictwem Maryi. Zaczyna się ona apostrofą do niej - *Bogurodzicy* (matki Chrystusa), *dziwicy* (panienki, dzieweczki), *Bogiem sławionej* (przez Boga wielbionej), *zwolonej* (wybranej). Po apostrofie następuje prośba, by Maryja pozyskała u swego syna łaski dla ludzi: *Zyszczy nam* (pożyczaj dla nas), *spuści nam* (ześlij nam). Druga strofa zaczyna się zwrotami kierowanymi bezpośrednio do Chrystusa (nazwanego *bożycem*, synem Boga) - z przywołaniem Jana Chrzciciela, mogącego wesprzeć ludzkie błaganie. Modlitwa kończąca tę zwrotkę zawiera

prośbę, by Chrystus zapewnił ludziom na świecie zbożny (szczęśliwy) pobyt, a po śmierci rąjski przebyt (wieczne trwanie w niebie). Dalsze zwrotki rozwijały różne motywy: wielkanocne, pasyjne, litanijne - z wezwaniami do świętych.

Bogurodzica była początkowo związana z mszą i procesją, ale już w XV wieku stała się pieśnią rycerską. Dzięki Janowi Długoszowi wiemy, że została odśpiewana pod Grunwaldem w 1410 roku, a także przed innymi bitwami w późniejszych latach. Towarzyszyła też uroczystościom koronacyjnym Władysława Warneńczyka. Właśnie dlatego nazwał Długosz Bogurodzicę *carmen patrium*. W następnych stuleciach straciła na znaczeniu. Pozycję pieśni ojczystej odzyskała w XIX wieku i zachowuje ją po dzień dzisiejszy.

Najczęściej tekst *Bogurodzicy* stawał się obiektem zainteresowania kaznodziejów, (Jakuba Wujka, Fabiana Birkowskiego), hagiografów, szczególnie zaś najwybitniejszego z nich - Piotra Skargi, polemistów religijnych katolickich i protestanckich oraz literatów. Wiele było prób rozwiązania zagadek jakie kryje w sobie ten utwór, jednak w odczuciu historyków literatury jawi się on nadal jako dzieło w rzeczy samej nieznane.

Bogurodzicy poświęcona jest obszerna część wstępu do Statutu (karta nlb. 6v), z której wynika, że Jan Łaski uważa pieśń za dzieło św. Wojciecha a umieścił ją na początku *Privilegium* jako swego rodzaju ustawę polską. Opierając się na mgliste cytowanych dokumentach skarbcza koronnego i katedry twierdzi Łaski, że już za czasów św. Wojciecha postanowiono śpiewać *Bogurodzicę* przed bitwami.

Tekst *Bogurodzicy* drukowany w Statucie obejmuje 15 zwrotek „kanoniczych” bez żadnych strof dodatkowych. Wywarł on ogromny wpływ na późniejsze przekazy pieśni. Jest to tzw. Przekaz Ba.

Tegzemplarzach pergaminowych Statutu z innego składu niż w egzemplarzach papierowych, różnice są jednak minimalne i dotyczą tylko błędów drukarskich, a także innego sposobu graficznego wyróżniania zwrotek.

Bogurodzica

(transkrypcja ze Statutu Łaskiego)

Bogurodzica, dziewica, Bogiem sławiena
Maryja,
U twego syna, Gospodzina, matko zwolona
Maryja!
Zyszczy nam, spuści nam.
Kyrieleyson.

Twego syna Krciciela zbożny czas,
Usłysz głosy, napelni myśli człowiecze.
Słysz modlitwę, jenże cie prosimy.
O o, dać raczy, jegoż prosimy:
Daj na świecie zbożny pobyt,
Po żywocie rąjski przebyt.
Kyrieleyson.

Narodził się nas dla syn boży.
W to wierzy, człowiecze zbożny,
Iż przez trud Bog swój lud
Odjął diabłu strożą.

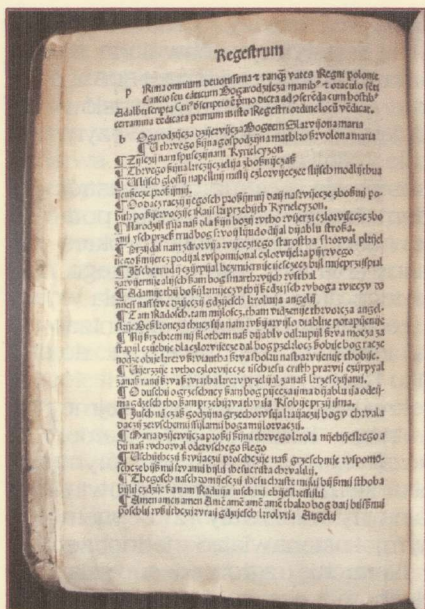
Przydał nam zdrowia wiecznego,
Starosę skował pkielnego,
Śmierć podjął, wspomniął
Człowieka pługowego.

Jenże trudy ciptał bezmiernie,
Jeszczeb był nie przyspiał zawiemle,
Alż sam Bog zmarływchwał.

Adamie, ty Boży knieciu,
Ty siedzisz u Boga (w) wiecu,
Donieś nas swe dzieci,
Gdzie krolują anieli.

Tam radość, tam miłość, tam widzenie Tworca
Anielskie bez końca,
Tuć się nam wzjawilo diable potępienie.

Ni srebrem, ni złotem nas diabłu odkupli,
Swą mocą zastąpił.
Ciebie dla, człowiecze, dał Bog przekłoć sobie

Jan Paweł II o Bogurodzicy

Bogurodzica jest nie tylko pieśnią. Jest równocześnie wyznaniem wiary, jest polskim symbolem, polskim Credo, jest katechezą, jest nawet dokumentem chrześcijańskiego wychowania. Główne prawdy wiary i zasady moralności weszły w nią. Nie jest tylko zabytkiem. Jest dokumentem życia.

Śpiewamy ją zawsze z głębokim przejęciem, z uniesieniem, pamiętając, że śpiewano ją w momentach uroczystych i decydujących. A czytamy ją z wielkim wzruszeniem. Trudno czytać inaczej te prastare wersety, jeśli się pomyśli, że wychowywały się na nich pokolenia naszych przodków. Bogurodzica jest nie tylko zabytkiem kultury. Ona dała kulturze polskiej podstawowy, pierwotny zgrab...

Fragment przemówienia do młodzieży.
Gniezno, 3 czerwca 1979

Bogurodzica Dziewica, Bogiem sławiona Maryja..." Słowa tej pieśni – jedno z najstarszych, jakie zapisano w naszym ojczystym języku – płyną ku nam stale z odległości stuleci. (...) Wyraziła się w słowach "Bogurodzicy" wiara, nadzieja i miłość zaszczerpiona w sercach naszych przodków na Chryste świętym, od przyjęcia którego dzieli nas już przeszło tysiąc lat. Od niepamiętnych czasów "Bogurodzica" głosiła ustami całych pokoleń, które kolejno przechodziły przez polską ziemię, tajemnicę Ojca, który "Syna swego jednorodzonego dał, aby każdy, kto w Niego wierzy, nie zginął, ale miał życie wieczne" (J 3,16). Ten Boży Syn – Słowo Przedwieczne – stał

Bok, ręce, nodze obie.
Krew świętą swą z boku na zbawienie tobie.

Wierzże w to, człowiecze, iż Jezu Kryst prawy,
Cierpiat za nas rany,
Swą świętą krew przelał za nas, krześcijany.

O duszy o grzesznej sam Bog pieczęć Ima,
Diable ją odejma,
Gdzież to sam przebywa, k sobie ją przyjma.

Już nam czas, godzina, grzechow się kajaci,
Bogu chwałę daci,
Ze wszemi siłami Boga miłowaci.

Maryja dziewica, prosy syna twego
Kroła niebieskiego,
Aby nas uchował ode wszego złego.

Wszystcy święci, proście,
Nas grzeszne wspomożcie,
Bysmy z tobą byli,
Jezu Krysta chwaliłi.

Tegoż nas domieści, Jezu Chryste miły,
Bysmy z tobą byli,
Gdzie się nam radują, już niebieskie siły.

Amen, amen, amen, amen, amen, amen,
Amen, tako Bog daj,
Bysmy poszli wszyscy w raj,
Gdzież krolują anjeli.

się człowiekiem za sprawą Ducha Świętego, przychodząc na świat z Maryi Dziewicy, która przez to poczęcie i narodzenie stała się Matką Boga: Bogurodnicą.

List "Bogarodzica Dziewica..." do Kościoła w Polsce
na 600-lecie Jasnogórskiego Obrazu.
Stolica Apostolska, 8 grudnia 1981

Konstytucja „Nihil novi” sejmu walnego radomskiego z 1505 roku

Przełom wieków XV i XVI to okres, uformowania się władzy sejmowej w Polsce. Ukształtował się wówczas ostatecznie organ przedstawicielski stanu szlacheckiego, izba poselska, która w niezmienionej zasadniczo postaci przetrwała aż do upadku Rzeczypospolitej.

Decydujący zwrot w sytuacji politycznej dokonał się na sejmie piotrkowskim w 1504 r. Przeprowadzono przede wszystkim reorganizację urzędów centralnych (marszałkowskiego, kanclerskiego i podskarbiowskiego) oraz uchwalono ostre zarządzenia przeciw rozbudownictwu dóbr koronnych. Było to wyraźnie zwrócone przeciw monarchii, ponieważ ono właśnie głównie korzystało na tym procederze. Odtąd sprzedaż, zastaw lub darowizna królewskiej mogły być dokonane tylko na sejmie walnym.

W początkach wieku XVI "ludowym trybunem" głoszącym w imieniu szlachty postulaty, których sama nie potrafiła jeszcze sformułować, stał się związany dotychczas z dawną magnaterią Jan Łaski, który w 1503 r. przejął po swym protektorze pieczęć większą. Ukoronowaniem dążeń szlachty do

udziału we władzy państwowej stała się konstytucja uchwalona na sejmie radomskim wiosną 1505 r., zwana – od znamienitych słów znajdujących się w jej pierwszym artykule – *Nihil novi*.

Konstytucja ta ugruntowała ustrój demokracji szlacheckiej, podsumowując przeszło stuletni okres kształtowania się sejmu walnego. Waga tego aktu prawnego leżała w tym, że dał on podstawę organizacyjną instytucji sejmowej aż do upadku Rzeczypospolitej.

Podkreślając wiodącą rolę sejmu walnego, konstytucja *Nihil novi* oznaczała koniec okresu, w którym sejmiki ziemskie i sejmy prowincjonalne rywalizowały z sejmem walnym, ustanawiając jednocześnie hierarchię zgromadzeń szlacheckich, na czele właśnie z sejmem walnym. Uchwalenie tej konstytucji było wyrazem przeniesienia punktu ciężkości decyzji parlamentarnych z sejmików na sejm walny, a "/.../" nowy zapis określał już wyraźnie ustawodawców: króla, senatorów i posłów ziemskich. Król pozostawał tym, który ustawy wydaje, lecz mógł to czynić jedynie za zgodą obu izb sejmowych".

Ogólnie rzecz biorąc, odtąd wszelkie postanowienia sejmowe mogły zapadać tylko za zgodą trzech równorzędnych stanów: króla, senatu i posłów szlacheckich. Gdy chodzi o zakres merytoryczny kompetencji, to konstytucja *Nihil novi* określała wyraźnie, że do kompetencji sejmu należą wszelkie zmiany "prawa pospolitego" (*ius commune*) i "wolności publicznej" (*publica libertas*). Pod "prawem pospolitym" rozumiano normy prawa mające charakter ogólnopaństwowy, pod *publica libertas* – uprawnienia polityczne szlachty, co określało a contrario zakres ograniczeń

władzy monarszej. Dzięki temu aktowi sejm walny uzyskiwał szerokie kompetencje nie tylko w dziedzinie ustawodawczej, ale również realny wpływ na bieżącą politykę państwa.

Przypisuje się również omawianemu aktowi nie tylko znaczenie prawne, powodujące pewien stan faktyczny, lecz również znaczenie ideologiczne, stał się on bowiem wyrazem dominacji stanu szlacheckiego nad innymi stanami w Królestwie Polskim.

Na ogół bowiem rozważania na temat uchwał sejmu radomskiego ograniczają się do podkreślenia doniosłości artykułu pierwszego (*De non faciendis constitutionibus sine consensu consiliariorum et nuntiorum terrestrium*). A pamiętać należy, że znalazły się tu zapisy nie mniej ważne.

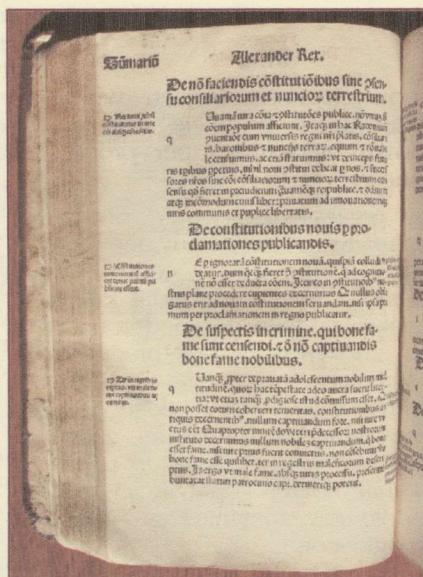
Artykuł drugi nakazywał ogłaszać nie wszelkich nowo stanowionych praw, aby nie pozostawały one nieznane ogółowi szlacheckiemu. Stanowił, że każda ustawa zaczyna obowiązywać dopiero z chwilą jej publikacji. W ten właśnie sposób reforma władzy ustawodawczej została ukoronowana publikacją zbioru praw Królestwa, tzw. Statutu Łaskiego.

Artykuł trzeci zakazywał więzienia szlachciców cieszących się dobrą sławą, kolejne zaś ugruntowały dominującą pozycję szlachty wobec chłopów i mieszczan.

Duże znaczenie miał także artykuł 11, ograniczający osobom spoza stanu szlacheckiego dostęp do biskupstw, prałatur oraz kanonii w kościołach katedralnych.

Artykuł 13 zakazywał sądzenia spraw świeckich przez sądy duchowne, a 14 zaś poddawał "prawu pospolitemu" duchownych

w sprawach dotyczących dóbr ziemskich (sporów o granice, zbiegłych chłopów etc.). W ten sposób dokonywało się zamykanie stanu szlacheckiego i utrwalanie jego dominującej pozycji w państwie.

Konstytucji „Nihil novi”

art. 1

O nie uchwalaniu konstytucji bez zgody senatorów i posłów ziemskich.

Ponieważ prawa ogólne i ustawy publiczne dotyczące nie pojedynczego człowieka ale ogółu narodu, przeto na tym walnym sejmie radomskim wraz ze wszystkimi królestwa naszego prałatami, radami i posłami ziemskimi za słuszne i sprawiedliwe uznaliśmy, jakoż postanowiliśmy, iż dotąd na potomne czasy nic nowego (nihil

novi) stanowionym być nie ma przez nas i naszych następców bez wspólnego zezwolenia senatorów i posłów ziemskich, co by z ujmą i ku uciążeniu Rzeczypospolitej oraz ze szkodą czyjąskolwiek tudzież zmierzło ku zmianie prawa ogólnego i wolności publicznej.

(przekład: Adolf Pawiński)

art. 2

Onowych konstytucjach wprowadzanych w życie poprzez urzędowe ogłoszenie (per proclamationem).

Aby przez nieznanomość nowej konstytucji, nikt nie uważał się za oszukanego, gdyby cokolwiek działa się przeciw konstytucji, która nie została podana do wiadomości ogółu, zdecydowaliśmy, pragnąc, we wszystkich postanowieniach naszych postępować w sposób nie budzący wątpliwości (plane), żeby nikt nie był zobowiązany do przestrzegania nowej konstytucji, jeśli uprzednio nie zostanie ona urzędowo ogłoszona.

(przekład: Marek Janicki)

Jan Haller

ur. ok. 1467 w Rothenburgu
zm. 7/8 X 1525 w Krakowie

Właściciel drukarni w Krakowie
w latach 1505-1525
księgarz, nakładca, kupiec
właściciel papieru w Prądniku

Pochodził z Niemiec. W 1482 r. immatrykułował się na Uniwersytecie Jagiellońskim, w 1491 r. przyjęty do prawa miejskiego, ożeniony z córką bogatego kuśnierza wszedł do krakowskiego patrycjatu, został ławnikiem, później rajcą.

Początkowo handlował winem i metalami, od 1494 r. rozpoczął działalność nakładową. Nawiązał kontakty z drukarzami zagranicznymi (w Norymberdze, Lipsku, Wenecji) wydawał swoim kosztem głównie księgi liturgiczne i uniwersyteckie podręczniki. Prawdopodobnie za jego sprawą w 1503 r. przybył do Krakowa Kasper Hochfeder, którego drukarnię przejął, wzbogacił jej zasób typograficzny i prowadził w latach 1505-1525, wspierany przywilejami króla Aleksandra Jagiellończyka i Zygmunta Starego oraz przywilejami uniwersyteckimi i biskupimi.

Jako jeden z pierwszych druków ukazał się zbiór prawodawstwa polskiego zebrany i opracowany przez kanclerza Jana Łaskiego, pt.: *Commune Incliti Regni Poloniae privilegium*, zwany inaczej *Statutem Łaskiego* (1505/1506). W zamian za ten druk Jan Haller otrzymał od króla Aleksandra Jagiellończyka uwolnienie od wszelkich podatków i danin, jak długo będzie drukował w Polsce (25 II 1506). Wydawał też mszały, brewiarze, agendy oraz podręczniki i druki drobniejsze, w sumie ok. 250 pozycji, wśród nich były i fragmenty w języku polskim, m. in. pieśń Bogurodzica wydrukowana w wyżej wspomnianym *Statucie*.

Poziom typograficzny druków oficyny Hallera był nierówny, obok wydawnictw starannych, były niedbale wydawane druki popularne. Drukarnia posiadała 17 kompletów pism, 16 serii inicjałów oraz 145 drzeworytów o różnej wartości artystycznej, wykonanych przeważnie w Krakowie. Haller używał sygnetu drukarskiego z własnym monogramem. Drukarnia funkcjonowała do jego śmierci.

Anno domini

xxvij. Januarij

MD. CCCC.
vi.

Literatura w wyborze:

- Bandtkie Jerzy Samuel. *Historia drukarni w Królestwie Polskim...* Kraków 1826
- Betterówna Antonina. *Polskie ilustracje książkowe XV i XVI wieku (1490-1525)*. Lwów 1929
- Bogurodzica. Oprac. J. Woronczak. Wrocław 1962
- Chodyński Ignacy. *Dykcjonarz uczonych Polaków...* Lwów 1833
- Chojecka Ewa. *Polska grafika renesansowa. Stan i postulaty badań*. W: *Renesans. Sztuka i ideologia*. Warszawa 1976 s. 543-573
- Drukarze dawnej Polski. Od XV do XVIII wieku. T. 1: Małopolska. Cz. 1: Wiek XV-XVI. Red. A. Kawecka-Gryczowa. Wrocław 1983
- Kuczyński Stefan Krzysztof. *Polskie herby ziemskie. Geneza, treści, funkcje*. Warszawa 1993
- Lelewel Joachim. *Bibliograficznych ksiąg dwoje*. T. 1. Wilno 1823
- Łojko Jerzy. *Średniowieczne herby polskie*. Poznań 1985
- Miodońska Barbara. *Przedstawienie państwa polskiego w Statucie Łaskiego z r. 1506*. „Folia Historiae Artium”. T. 5. 1968 s. 19-69
- Miodońska Barbara. *Władca i państwo w krakowskim drzeworycie książkowym XVI w.* W: *Renesans. Sztuka i ideologia*. Warszawa 1976 s. 45-96
- Orły nasze. *Orzeł Biały w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej*. Oprac. G. Stępień i in. Kraków 1996
- Polski Słownik Biograficzny. T. 9, 18. Wrocław 1960-1961, 1973
- Prokop Krzysztof Rafał. *Arcybiskupi gnieźnieńscy w Tysiącleciu*. Kraków 2000
- Słownik polskich teologów katolickich. Red. H. E. Wyczawski. T. 2. Warszawa 1982
- Spórna Marcin, Wierzbicki Piotr. *Słownik władców Polski i pretendentów do tronu polskiego*. Kraków 2003
- Szwejkowska Helena. *Książka drukowana XV-XVIII wieku. Zarys historyczny*. Wrocław 1983
- Śmigiel Kazimierz. *Słownik biograficzny arcybiskupów gnieźnieńskich i prymasów Polski*. Poznań 2002

